

FİLİSTİNLİ AKTİVİST BİR KADIN SANATÇI

REEM KELANİ İLE SÖYLEŞİ

Söyleşi: Selda Öztürk, Ülker Uncu,

Temmuz 2009, İstanbul

Çeviren: Canan Tanır

Filistinli bir müzisyen ve aktivist olan Reem Kelani çok üreten, çok çalışan bir kadın... Derleme çalışmaları, atölyeleri, radyo programları, konserleri ve albümleri onun üretiminin somut örnekleri... Kendi topraklarından sürülen bir Filistinli ailenin çocuğu olarak Kuveyt'te doğan ve şimdi Londra'da yaşayan Reem'in hayatı Filistin kimliğinin tanınması, bir kadın şarkıcı olarak müzik sektöründe var olmak, bir diasporalı olarak Filistinlilerce kabul edilmek üzere yaptığı mücadelelerle geçiyor. Bu dosyada Reem Kelani'nin müzikal ve kültürel hafızasının, yaşadığı coğrafyanın çokkültürlülüğünden nasıl beslendiğini, kültürel kimlik konusundaki hassasiyetini ve diasporalı bir müzisyen olarak aktivizminin nasıl şekillendiğini okuyacaksınız.

Kardeş Türküler Haziran 2009'da Kuruçeşme Arena'da verdiği konsere Reem Kelani'yi bu yıl İsrail'in Gazze'ye yaptığı saldırılara, bu saldırılar sırasında Türkiye'deki Yahudilerin maruz kaldığı düşmanlığa ve Ortadoğu'da halen sürmekte olan savaş ortamına dair birlikte ses üretmek üzere davet etti. Kendi deyimiyle İsrail'in "kültürel soykırım"ı karşısında bir tavır üreten Reem Kelani Filistin müziği üzerine çalışan, bu alanda ürün veren aktivist feminist bir müzisyen ve derlemeci. Reem ile elektronik posta üzerinden başlayan hazırlıklar ve konser öncesi dört gün yapılan yoğun provalar sonucunda sahne üstünde güçlü bir birliktelik yakalayabildiğimize inanıyoruz. Bu yüzden ileriye dönük ortak çalışmalar ve derlemelerin planlarını yapmaya başladık bile...

Kelani ailesi 1948'de İsrail devletinin kurulması ile Filistin'den sürgün edilen ailelerden biri. Anne tarafından "Nasıra"lı (Nazareth), baba tarafından "Cenin"li (Jenin) olan Reem Kelani Filistin'de hiç yaşamamış. Reem kendisini diasporalı bir Filistinli olarak tanımlıyor ve bunun zorluğunu ömrü boyunca taşıyacağını bildiğini söylüyor. Filistinli kimliğinin Filistin'den uzak olmakla ilişkili olmadığına inanıyor ve en çok şarkı söylerken kendisini Filistinli ve Filistin'de hissettiğini belirtiyor. Manchester'da doğan Reem Kelani gençlik yıllarını Kuveyt'te geçirmiş, orada büyümüş, eğitimini orada almış. Şu an ise Londra'da yaşıyor.

1986'da Kuveyt Üniversitesi Biyoloji Bölümü'nden mezun olduktan sonra profesyonel müzisyen olana dek bir yandan biyolog olarak çalışmış ve bir yandan da bulduğu her fırsatta şarkı söylemiş. Bu arada Filistin danslarını ve flamenkoyu öğrenmiş.

Albüm ve derleme çalışmalarının yanı sıra BBC Radyosu için çeşitli programlar hazırlıyor ve sunuyor. Bu programların bir kısmında Afganistan, Yemen, Kürt, Ermeni, Mikronezya ve Portekiz müziklerini tanıtıyor. Yine Filistinli kadınlarla ilgili çalışmalarını radyodan yayımlıyor.

Reem, 2006 yılında yirmi yıllık araştırma ve yoğun çalışmasının ürünü olarak ilk albümü *Sprinting Gazelle – Palestinian Songs from the Motherland and the Diaspora*'yı yayımladı. Düzenlemelerini Reem'in yaptığı albüm repertuarı, Filistin geleneksel şarkılarının yanı sıra kendi bestelerinden oluşuyor. Güney Lübnan'daki mülteci kamplarında üç kuşak kadınlardan derlediği, albüme de ismini veren *Sprinting Gazelle* "Ah! Ya Reem al-Ghuzlaan" düğünlerde söylenen bir şarkı. Mahmut Derviş ve diğer ünlü Arap şairlerinin şiirlerini besteleyen Reem, özellikle 1948 öncesinde doğan şairlerin şiirlerini bestelediğini vurguluyor. Reem Kelani, İsrail meselesi konuşulduğunda 1948'de İsrail'in nasıl kurulduğunun hiç gündeme getirilmemesini ve İsrail'in 1948 öncesinde "kimsenin yaşamadığı" topraklara yerleştiği söylemini eleştiriyor. İsrail'in işgalini meşrulaştıran bu söyleme karşı tavrını göstermek üzere Filistinlilerin 1948 öncesindeki kültürel değerlerini gündeme getirmeyi ve görünür kılmayı önemsiyor. Bu mesele tartışılmadan barışın gelmeyeceğinin altını çiziyor. Öte yandan net bir antimilitarist duruşu olduğunu belirterek Filistin kültürel kimliğine yapacağı katkıların Filistin'e ait kahramanlık şarkılarından değil, geleneksel halk şarkılarından ve Filistin şiirinden geçtiğini düşünüyor.

Kelani İstanbul'a ilk ziyaretini 2005 yılında, "Doğu'nun Kadınları – İhtarlar Kapımızda"² festivali çerçevesinde gerçekleştirdi. 2008 yılında Pera Müzesi'nde British Council tarafından organize edilen "British Orientalist" resim sergisinin konuğu oldu, oryantalizm hakkında bir panele katıldı ve Babylon'da bir dinleti sundu.

Biz de Reem'le bu dinleti vesilesiyle tanıştık ve 30 Haziran 2009'da Kuruçeşme Arena sahnesini birlikte paylaşmak üzere kendisini davet ettik. Kuruçeşme gösterisinin ertesi günü Reem ile Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar dergisi için bir söyleşi yaptık. Konuşmak istediklerimizin ancak bir kısmını konuşabildik; çünkü kendisinin söylediği gibi "Reem'de sorulara kısa cevap olmaz, o mesele de ayrı bir hikâye, başka bir zamana...". Reem'in anlatacak çok şeyi var; ama biz ancak Müslüman, Arap ve Filistinli bir kadın şarkıcı olmanın zorlukları, İsrail-Filistin meselesi, şarkı derlediği kadınlar ve mülteci kadınların

yaşam koşulları, Filistin'in kültürel yapısı, Reem'in atölye ve derleme çalışmaları ve projeleri üzerine sohbet ettik.

Reem, müzikal ve kültürel hafızasının, yaşadığı coğrafyanın çokkültürlülüğünden beslendiğini, kültürel kimlik konusundaki hassasiyetini ve diasporalı bir müzisyen olarak aktivizminin nasıl şekillendiğini anlattı bizlere.

Lübnan, Suriye, Ürdün'deki mülteci kamplarında ve Filistin'de yaşayan yaşlı Filistinli kadınlarla, onun deyimiyle "big mama"larla yaptığı görüşmeleri ve derlemeleri anlattı. 10-11 yaşlarında annesinin köyü Nasıra yakınlarında Neim köyünde katıldığı ve hayatını değiştiren düğünü anlattı. Düğünde yapılan sarmanın kokusu hâlâ burnunda... Söylenen şarkılar hâlâ aklında... Yaşlıların "dabke"³ dansı da öyle... Gelinin her bir parmağındaki yüzüğe takılan mumlarla yaptığı dansı o kadar canlı anlattı ki bize, düğün gözümüzde canlandı. Bu düğün Reem'in hayatını değiştirmiş; Filistin kültürünün farkına varmasını ve kimliğini, aktivizmini ve sahne performansını bunun üzerinden kurmasını sağlamış.

Filistin mücadelesinde ne laiklerin ne de kökten dincilerin tarafında yer aldığını anlatırken, "Kökten karşı olduğum tek şey köktencilik" diyor. Filistin meselesinde din temelli mücadele sürdürenleri, Filistin'in çokdinliliğini görmezden gelmeleri nedeniyle eleştiriyor. Kendisini "laik görüntülü ama içinde Müslümanlığı, kendisi ve Allah arasında yaşayan" bir kişi olarak tanımlıyor. Batılıların Filistin mücadelesine ve Filistinlilere dışarıdan bakışına dair yaşadıklarını ve eleştirilerini de okuyacaksınız söyleşide.

Reem, Kardeş Türküler'le yaptığı ilk provaya, yani ilk tanışmaya, elinde Filistin zeytinyağı, kahvaltıda yenen ve yemeklere konan bir baharat karışımı olan "zahtar", Filistin bademi, kahvesi ve Batı emperyalizminin bir ürünü diye niteleyerek dalga geçtiği İngiliz fabrikalarında üretilen bisküvilerle geldi. İsrail'in kendi kültürü gibi tanıtarak sahiplenmeye çalıştığı bu yemek kültürüne sahip çıkmak Reem'in Filistinli kimliği mücadelesinin bir parçası.

Hep birlikte yerken bir yandan Filistin şarkıları ve danslarını öğretmeye başladı ve tabii Arapça sözcükleri... İstanbul'da birlikte geçirdiğimiz beş gün boyunca bize birçok Arapça sözcük, şarkı formu, Filistin müziğindeki temel ritimlerden örnekler öğretti. Ayrıldığı gece de öğrendiğimiz kelimelerden sınav yaptı bize. Öte yandan kendisi de bu arada birçok Türkçe sözcük öğrendi ve burada olduğu süre boyunca bu sözcükleri sürekli kullandı. Sohbetlerimiz sırasında birbirine çok yakın olan Anadolu ve Filistin kültürlerinin ortak yemekleri, sözcükleri ve ritüellerini paylaştık sık sık.

Birlikte çalışacağımız repertuara elektronik posta üzerinden karar verdik. O İstanbul'a gelmeden biz şarkılar için bir ön hazırlık yaptık ve düzenleme önerileri hazırladık. Reem ilk çalışmadan itibaren bu şarkıların hikâyelerini ve kendisi için ne anlam ifade ettiklerini anlatmaya başladı. Çalışmalar uzun sürdü ve çok ayrıntılı bir şekilde yapıldı. Teker teker vokalistlere şarkıların telaffuzlarını ve ezgilerini detaylı bir şekilde çalıştırdı. Yine bu çalışmalarda şarkıların ritmik karakterini daha iyi açığa çıkarabilmek için danslarıyla birlikte ritim çalışmaları yaptırdı. Dolayısıyla çalışmalarda sadece şarkılar düzenlenmedi. Reem çalışmalara atölye çalışmaları tarzında diyebileceğimiz bölümler ekledi. Bu yüzden verimli ve eğitici çalışmalar yapılabildi. Reem için eğitimcilik gündelik hayatının bir parçası haline gelmiş. Çalışma dışında yemek yediğimiz, sohbet ettiğimiz zamanlarda da ritim ve dil çalışmaları devam etti.

Hazırladığımız bu gösteride Filistin'e yapılan saldırıları ve Türkiye'ye yansımalarını Kardeş Türküler dramaturjisi çerçevesinde sahneye taşımak için Arapça ve Ladino şarkıları birlikte söylemek istemiştik. Reem ise Ladino şarkısını söylemek istemediğini belirtti. Bunu halkların kardeşliğine inanmadığı için ya da Yahudi düşmanlığı çerçevesinde yapmadı elbette. Kendi yaşam deneyimleri ve kendi mücadelesindeki hassasiyetleri üzerinden Yahudilerle bir alıp veremediği olmadığını, ama bu şarkıları yan yana getirerek barış mesajı vermesinin bir temeli olmadığını düşünüyordu. Söyleşide onun İsrail'e ve İsrail soluna bakışını, Batı'nın Filistinlilere yaklaşımını ve buradan yola çıkarak Ladino şarkısını neden söylemek istemediğini de okuyabilirsiniz. Bu hassas meseleyi gösterinin hazırlık sürecinde tartıştık, konuştuk. Açık yüreklilikle düşüncelerimizi ve bakış açımızı paylaştık. Ortaklaştığımız nokta üzerinden konserin bu bölümünü nasıl sahneleyeceğimizi kararlaştırdık. Ve tabii ki söyleşide de bu konuyu bir kez daha konuştuk. Söyleşide onun İsrail'e ve İsrail soluna bakışını, Batı'nın Filistinlilere yaklaşımını ve buradan yola çıkarak Ladino şarkısını neden söylemek istemediğini ve bizim Arapça-Ladino şarkılarının neden birlikte sahnelenmesini önerdiğimizi okuyabilirsiniz. Sonuçta konserde kendisinin önerisiyle bir ara çözüm bulundu. Kardeş Türküler Ladino şarkısını seslendirdi; ancak bu şarkı bir Filistin şarkısına bağlandı. Reem tam bu anda sahneye girdi.

Reem Kelani'nin kendileriyle derleme yaptığı kadınları ve onların yaşadıkları kayıpları ve acıları aktardığı bir yazısını da söyleşinin sonuna ekledik, kadınlarla kurduğu ilişkinin onun için ne kadar değerli olduğunu yansıtabilmek umuduyla...

Reem Kelani ile yaptığımız çalışmalar hem Filistin müzik ve dansları, hem de doğaçlama geleneği üzerine çok şey öğretti bize... Aynı zamanda Batı'da yaşayan Filistinli bir kadının yaşamına, göğüs germek zorunda kaldığı zorluklara ve bu zorlukları avantaja çevirme çabasına da tanıklık ettik. Bu söyleşi yoluyla bu tanıklıkları sizlerle paylaşıyoruz. Güçlü ve

canlı bir kadın kültürüne ev sahipliği yapan Ortadoğu ve Mezopotamya kültürlerine kadınca bir katkı sunma dileğiyle...

Bize önce kendinden, hayatından, ailenden ve Kuveyt'teki çocukluk günlerinden bahsedebilirsin. Tabii ki büyükannelerin ve anneni, onların senin müziğindeki etkilerini de sormak isteriz.

Ailem Filistinli tabii ki. İsa'nın doğduğu şehir olan Nasıra'dan. Nasıra Filistin'in kuzeyinde bir şehir. Babam Cenin'in dışında bir köyden. Cenin meşhur bir Filistin şehridir. İkisi de Filistinli fakat ikisi de Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş döneminde olduğu ve İngilizlerin varlığını gösterdiği bir dönemde büyümüşler. Bu yerlerin tarihi de ailemin tarihiyle bağlantılı. Bu çok önemli. Kolektif bir şey. İsrail devleti kurulduğunda bütün bu son derece kalifiye Filistinli doktorların, mühendislerin, öğretmenlerin gidecek memleketi kalmamıştı. Tam da o dönemde Kuveyt ve Suudi Arabistan gibi Arap Körfez ülkeleri yeni kurulmuştu ve doktorlara, mühendislere ve profesyonel personele ihtiyaçları vardı. Vatansız kalan birçok Filistinli mülteci iş bulmak için körfez ülkelerine gitti. Ben babamın tıp eğitimi gördüğü Manchester'da doğdum. Ama bütün gelişim yıllarım, büyüme çağım, eğitimim hep Kuveyt'te geçti. Dört yaşından yirmi altı yaşına kadar. Bu dönem, bir biçimde çok özeldi. Kuveyt çokkültürlü bir yer olduğu için bu iyi bir şeydi. Batı, "çokkültürcülük" ifadesini keşfetmeden önce de Kuveyt çokkültürlüydü. Biz bir çalışma kampında yaşıyorduk. Birçok Türk dahil, her milliyetten ve her dinden insan vardı. İnanılmaz bir yerdi. Okulum uluslararası bir okuldu. Bir yanımda Ermeni bir çocuk otururdu, diğer yanımda Iraklı.

Bu çokkültürlü ortam, müziğini nasıl etkiledi?

Çokkültürlülük müzikal *sound*'umu etkiledi. Kuveyt'te büyüyorsanız, Irak kapı komşunuzdur. Irak Halep gibidir, yani en saf haliyle Arapça müziğin merkezi. Körfezin karşısı ise İran'dır. Biliyorsunuz Fars müziği ulvidir. Kuveytlilerin yüzde ellisi Şiidir. Esasında İranlıdırlar. Ben Fars dilini, Fars müziğini, Irak müziğini biliyordum. Buna bir de Kuveyt geleneksel müziğini ekleyin. Ama ticari pop müziği değil. Petrolden önce, insanlar inci avıyla geçinirken müzikleri inanılmaz derecede senkopluydu. Sonra beni etkileyen Arapça siyah-beyaz Mısır filmleri vardı, tıpkı eski Türk filmleri gibi. Kuveyt'te aynı zamanda Doğu Afrika kökenli insanlar vardı ve sıkça 6/8'lik şarkılar duyabilirdiniz. Bütün bu müzikler aklınızda kalırdı. Ayrıca bir de ezan tabii ki. Ama ben çocukken Arapça müzikten nefret ederdim. Bütün şarkılar yaklaşık yarım saatlik giriş bölümleriyle kırk beş dakika ya da daha fazla sürerdi. Çocukken Ümmü Gülsüm'ü sevmezdim. Yarım saatin sonunda bile hâlâ aynı cümlede olurdu. "Bayati" makamı üzerinde seyir yaptığını söylediğini ya da modülasyon yaptığını bilmezdim. Şimdi bunun yüksek sanat olduğunu anlıyorum, ama çocukken anlamazdım.

Filistin müziğini veya Arapça müziği sevmeye ne zaman başladın?

On ya da on bir yaşındayken annemin Nasıra'daki ailesini ziyarete gitmiştim. Bir düğün için Nasıra'nın dışında Nein diye bir köye gittik. Bu düğün gerçekten benim hayatımı değiştirdi. Dün akşam konserde⁴ beni Kardeş Türküler'le birlikte şarkı söylerken gördünüz; hüznümün yüzde yetmiş beşi, tekniğim ve duygularım bu düğünden esinlenmiştir. Abartmıyorum! Aynen Kuveyt'teki düğünler gibi beş yıldızlı bir otelde, *Feelings, Nothing More than Feelings* gibi (Batılı) pop şarkıları çalan bir orkestra olacağını sanmıştım. Oysa öyle olmadı... Yiyeceklerin kokularını hâlâ hatırlıyorum. Gerçekten çok dokunaklı bir deneyimdi. Ve sonra müziği duydum. İnanılmazdı! Bana James Brown'un 70'lerde verdiği duygunun aynısını verdi. Düğün bir "kına" töreniyle başladı: Gelin her parmağına üzerinde mumlar olan yüzükler takıyordu. Her yüzüğün üstüne mumlar konmuştu ve bu mumları yakmışlardı. Bu onun bakire olduğu anlamına geliyordu ve bu mumlarla dans ediyordu. İnanılmaz derecede güzeldi. Ben orada oturmuş ağlıyordum. "Bu Filistin kültürü mü?" diye düşünüyordum. Gurur duymuştum. Kuveyt'te hiçbir zaman böyle hissetmemiştim. Orada harika bir hayatım vardı ama bize her zaman "Ürdünlü olduğunuzu söyleyin, Filistinli olduğunuzu söylemeyin" diyorlardı. Bu, kültürü reddetmektir, biliyor musunuz? Bu çok acıdır. Oradaki gelinin dansını ve hatta şarkıyı bile hatırlıyorum. Gelin yedi kez kıyafet değiştirdi. Damadın ailesinin ona aldığı bütün elbiseleri göstermek zorundaydı. Yaşlı kadınlar hicab giymeden, sadece güzel beyaz örtülerle dans ediyorlardı. Erkekler "dabke" dansı yaptı. Önce yaşlı erkekler, daha sonra saygıdan dolayı genç erkekler. Bir süre sonra yabancılar gidince erkekler ve kadınlar bir araya gelip birlikte dans ettiler. Harikaydı. O düğün benim sadece Arapça müziğe değil aynı zamanda kimliğime olan ilgimin de başladığı andır. Hayatımın çok önemli bir noktasıdır. Ömrümün sonuna kadar hatırlayacağım.

O düğünden sonra Filistinli oldun...

Yetişme çağımı Kuveyt'te geçirdim. Fiilen Filistin'de hiç yaşamadım. Oraya hep ziyaretçi olarak gittim. Bazen Filistin'de kendimi yabancı gibi hissediyorum. Çünkü şivem farklı, diaspora şivesi. Bu yüzden kendimi sadece yaptığım müzik aracılığıyla Filistin'e bağlı hissedebiliyorum, Filistin'de bulunduğumda değil. Bu durum bir anlamda benim politik aktivizmime katkıda bulundu, çünkü bana mücadelenin coğrafi mesafe ile ölçülemeyeceğini öğretti. Dün sahnede sizinle İstanbul'da şarkı söylerken, ben Filistin'deydim. Bunu çok derinden hissediyorum. Mücadelenin yalnızca toprağa dair olduğunu söyleyen seküler düşünceli insanlara karşıyım. İslamcı insanların anlatılarından da hazzetmiyorum. Onlar "Ben Müslümanım, sen Yahudisin. Tanrı Filistin'i bana verdi" diyorlar. Bu saçmalık. Bu, kültürle ilgili bir şey. İsrail bizim kültürümüzü istiyor. "Humus" ve "falafel" in İsrail yemekleri olduğunu söylüyorlar. "Dal'ouna"nın İsrail müziği olduğunu söylüyorlar. Bu haddini

aşmaktır. Hitler kendi “öteki”sine insan değilmiş gibi davrandı; Siyonistler ise kendi “öteki”sine benzemek istiyor. Pek çok insanın Filistin–İsrail mücadelesinin mahiyetini anladığını sanmıyorum. Ben o düşün sayesinde Filistinli olduğumun farkına vardım. İster Kuveyt’te, ister İstanbul’da, ister New York’ta şarkı söyleyeyim, o düşünün anısı hep benimledir. Sonradan gelen hiç kimse, sonradan gelen hiçbir İsraili onu benden alamaz.

Büyükannenden ya da annenden şarkı öğrendin mi hiç? Müzisyen olma tercihini etkilediler mi?

Babamın ailesi, Kelaniler, Sufi kökenli, Kadiri mezhebinden. Yani o taraf çok dindar. Baba tarafından dedem şeyhti. Anne tarafım ise Nasıralı. 1948’den önce Nasıra yarı Müslüman yarı Hıristiyandı. Birçok Müslüman kadın, eğitim için Hıristiyan okullarına gidiyordu. Annem de Hıristiyan misyoner okuluna gitmiş. Sınıfta yanında oturan arkadaşı Ermeniymiş, besteci Aram Haçaturyan’ın kız kardeşiymiş; Filistin’e göç etmişler. Ne kadar inanılmaz değil mi? Aram Haçaturyan’ın kız kardeşi, bir Arap ülkesindeki Hıristiyan okulunun sınıfında annemin yanında oturmuş. İnanılmaz! Annem okul korosundaymış ve çok çeşitli şarkılar söylemiş. Onun annesi, Remziye, çok iyi ud çalarmış ama yalnızca haremlikte kadınların yanında... İşte bunlar, yakın çevremin müzikal anlamda etkileri. Kelani ailesindeki ilk profesyonel müzisyen benim ve bu hiç kolay bir yolculuk olmadı. Kelanilerin çoğu ya ortodoks Müslüman ya da Sufi. Ailede kadın şarkıcı istemiyorlar.

Yani müzisyen olmak için mücadele etmen gerekmişti.

Evet. Ve hâlâ mücadele ediyorum. Geçmiş zaman değil, şimdiki zaman kullanmak lazım.

Hiç konserine geldiler mi?

Şarkı söylemek sadece bir hobiyken hepsi beni destekledi. Çocukken Hollandalı bir piyano öğretmenim vardı ve misafirler geldiği zaman piyano çalmam istenirdi. Profesyonel olmaya karar verdiğim zaman ise her şey tamamen değişti.

Sprinting Gazelle senin ilk albümün. Albümden ve diğer müzikal projelerinden, atölyelerinden ve özellikle de derlemelerinden bahsedebilir miyiz?

Sprinting Gazelle abartısız yirmi yılını aldı. Yirmi iki yaşındayken başladım ve kırk iki yaşında bitirdim. Bu albümdeki şarkıların yarısı çoğu diasporada yaşayan bir grup kadının ağzından kaydettiğim halk şarkıları. Bu yüzden adı, “Anavatandan ve Diasporadan Filistin Şarkıları”. Ne de olsa ben de diasporadaki bir Filistinliyim. Geleneğim bu ve diasporadaki bir Filistinli olarak kabul ediliyorum. Albümdeki şarkıların yarısı Filistin’de, Lübnan’da, Suriye’de, Ürdün’de ve hatta Avrupa ve Amerika’da kadınlardan kaydettiğim şarkıların bana

ait düzenlemeleri. Yıllardır bu kayıtları dijital kasetlere yapıyorum. Topladığım bazı şarkıları İngiltere'deki ulusal ses arşivine bırakmak istiyorum. Bu kadınlar bu şarkıları bana mutfakta otururken öğretiler. Bazen durup “Devam edemeyeceğim” derlerdi; çünkü bu şarkıların çoğu 1948 öncesine aitti. Yine de, onların kendilerine acıdıklarını hiç hissetmedim. Ağlarken bile güçlüydüler.

Benim esas odak noktam 1948 öncesi müzikal repertuar. Bunun politik bir sebebi var. Siyonistler her zaman “Filistin boştu. Halkı olmayan bir topraktı. Biz de toprağı olmayan Yahudileriz ve Filistin'i alıyoruz” diyorlar. Bu, tarihi yeniden yazmaktır. Birisinin size var olmadığını söylemesi çok zor bir şey. Şarkıcıysanız, sesiniz enstrümanınızdır, sesiniz sizin hayatınızdır. Birisi bana var olmadığını söylediğinde aslında bana “Şarkı söyleme!” diyor. Bu yüzden ben Celile bölgesinin müziğine ve 1948 öncesi Filistin'e odaklandım. Albümdeki şarkıların diğer yarısı 1948 öncesinde doğan şairlerin şiirlerini kullanarak yaptığım besteler. Ben 1948'e “ilk günah” diyorum. Herkes 67'den bahsediyor. Hayır! Çünkü 1948'de olanlardan bahsetmediğiniz sürece, barış olmayacak. Kabul etmeli, özür dilemeli ve uzlaşmalısınız. Bunları yapmazsanız barış olmaz. Kendinizi kandırabilirsiniz. Kabul, özür, uzlaşma. Bu albüm ilk adım: kabul. Bu benim ilk projemdi. Şimdi elimde başka bir albüm için daha fazla Filistin şarkısı var. Ama önemli olan bu şarkıları sadece benim söylemem için yeniden düzenlemek değil; kadınların orijinal kayıtlarını korumak, onları müzeye, ulusal ses arşivlerine koymak da önemli.

Yani mülteci kamplarında bulduğun şarkılar 1948 öncesi Filistin yaşamına dair önemli kanıtlardı diyebilir miyiz?

Evet. Filistin'deki, Lübnan'daki, Suriye'deki, Ürdün'deki ve Arap dünyasının diğer bölgelerindeki mülteci ve diaspora kadınları... Lübnan'daki mülteciler çok önemliydi; çünkü onların çoğu şu anda İsrail topraklarına dahil olan Celile'den geliyor. İsrail'in kurulmasında ayrı ayrı safhalar var: Önce 1948'de yasal olarak İsrail devleti olan bölge, yani “yeşil çizgi”nin içi. Daha sonra 1967'de işgal edilen Batı Şeria ve buna ek olarak Gazze Şeridi. Batı Şeria ve Gazze Şeridi uluslararası hukukta hâlâ işgal bölgesi olarak değerlendiriliyor. Dünyanın geri kalanı İsrail'i bugünkü hâliyle kabul edebilir, ama ben etmiyorum. Varlığını sürdürüyor; ben yok etmeyi amaçlamıyorum; ama bu, mutlu olduğum anlamına da gelmez. Bundan memnun olmadığımı söylemek benim hakkım. Türkiye'deki pek çok insanın bu mücadelenin mahiyetini anladığını sanmıyorum. Ben de bunu yakın zamana kadar anlayamamıştım. Durum çok karışık. Albüm ilk projemdi. Şimdi başka çalışmalar devam ediyor.

Müzik projelerinde ve araştırmalarında neden kadınlarla çalışmak istedin?

Ben heteroseksüelim, ama homofobik olduğum için değil. Filistin’de derler ki “bir kadın olarak her zaman bir erkeğin kız kardeşisin”. Hayır! Ben kız kardeşlerin kız kardeşiyim. Beni neden erkeklerle etkisiz hâle getirmek zorundasınız? Ben kadınlığımdan memnunum ve bununla gurur duyuyorum. Müslüman Arap bir kadın olmak sadece Arap dünyasında değil, Batı’da da çok zor. Batı’da Müslüman bir kadın olarak ve bir Arap olarak ayrımcılığa uğruyorum. Kadınlara odaklanmamın nedeni, bir biyolog olarak, kadınların doğal şarkıcılar olduğuna inanmam. Ses sadece bir enstrüman değil. Çocukken duyduğunuz ilk şarkı ninninizdir ve Arap-Müslüman kültüründe kadınlar geleneksel olarak ev içine aittir. Kadın geleneksel şarkı hazinesidir; çünkü evde aileyle birlikte kalır. Ve eğer kadın dışarıdan da şarkılar biliyorsa bunlar daima işle ilgilidir.

On beş yaşındayken annemin mutfakta otururken şarkı söylediğini duyduğumu hatırlıyorum. İçeri gittim; dolma yapıyor ve şarkı söylüyordu. Büyülü bir andı. Annem ne yazık ki şimdi yaşamıyor. Onun şarkıları her zaman Filistin törenleriyle, Filistin yemekleri yapmakla, zahter ya da Filistin kekiği hazırlamakla ilgili olurdu. Bu nedenle kadınlara odaklandım. Ayrıca kadınlar daha hoşgörülü ve onlarla birlikteyken özgürüm. Bunu dini bir bakış açısıyla söylemiyorum, feminist bir bakış açısıyla söylüyorum. İstedğim soruyu sormakta özgürüm. Ayrıca bir araştırmacı olarak özgürüm. Bu yüzden kadınlara odaklandım.

Atölyelerinden ve eğitim çalışmalarından bahsedebilir misin?

Daha çok Filistinli olmayan kadınlar için atölyeler düzenliyorum. Atölyeye katılan kadınlarla birlikte daire şeklinde oturuyoruz. İngiltere’deki Müslüman camiaya odaklanmak istiyorum; çünkü birçoğu çok içine kapalı ve tutucu. Müziği sevmiyorlar, müziğin haram olduğunu söylüyorlar. Bazen İngiltere’de Arap dünyasında olduklarından daha tutucu oluyorlar.

Geçen ay İngiltere’nin kuzeyindeki Sheffield’da yaptığım atölyeden bir örnek vereyim. Sheffield tarihsel olarak Yemenliler, Etiyopyalılar, Sudanlılar, Doğu Afrikalılar, Pakistanlılar ve Hintliler dahil pek çok göçmen topluluğuna sahip bir işçi sınıfı şehri. Ulusal Sağlık Hizmetleri, Ortadoğu’dan ve Müslüman dünyadan gelen, psikolojik sorunları olan kadınlarla bir program düzenledi. Bazı kadınlar akıl hastalıkları yüzünden erkekler tarafından evde tutuluyorlar. Kocaları utançtan onları hastaneye götürmüyor. Kadınlardan bazıları bir hayli hastaydı. Ben de bir atölye düzenlemek üzere davet edildim. Önce bana “Hayır! Biz iyi Müslümanlarız. Şarkı söylemek istemiyoruz” dediler. Bazı atölye çalışmalarında ben de gerçekten çok üzülüyorum; ama bu yapmak zorunda olduğunuz ve yapmak istediğiniz şeylerden biri. Ben de dairenin içinde oturuyorum. Başlangıçta çoğu kadın kendi grubuyla birlikte oturmaya meyilli oluyor. İlk fark ettiğim şey bu. İlk başta ulusal tabiiyetleri kadınlıklarından daha önemli oluyor.

Sheffield'daki bu atölyede, ben onlar için bir şarkı söylemeye başladım, sonra sohbet etmeye ve çay içmeye başladık. Sonra “Annelerinize bebekken size söylediği şarkılardan birini söyleyebilir misiniz?” diye sordum. Bir de “Mutfaktayken ne söylersiniz?” dedim. Böyle basit şeylerle başladık. Kenyalı bir kadın vardı. Kenya’da Savahili dilinde konuştuklarını biliyor musunuz? Arapça “sahil” kelimesinden geliyor. Savahili, “sahil dili” anlamına geliyor. Ona “Aman Allah’ım, Savahilice konuşuyorsun” dedim. Birileri Savahilice bildiği için mutlu oldu. “Tamam, annemin bana söylediği şarkılardan birini söyleyeceğim” dedi. Söylemeye başladı ve herkes konuşmayı bıraktı. Ünlü bir şarkıydı. Birdenbire durdu ve “Devam edemeyeceğim, bu kadar yeter” dedi. Hatıraları yüzünden hüzünlenmişti. O bunu der demez herkes bir araya toplandı. Bu kız kardeşlikti. Çok samimi bir deneyimdi. Sonra “Ben yoruldu, şimdi sen söyle” dedi. Üç saat boyunca böyle devam ettik. Atölye bittiğinde, kadınlar “Hayır, biraz daha devam edelim” dediler.

O gün daha sonra trenle Londra’ya dönerken eşime dedim ki “Bu gece ölsün de gam yemem. Önemli bir şey yaptığım için mutluyum”. Provalar için, saçım veya elbisem için endişelenmek zorunda olmadığım için dolayı atölyeleri, konserlerden daha çok seviyorum. Konserler çok kişisel. Atölyeler ise kolektif.

Ayrıca iki farklı grup için “Eğitimde Müzik” çalışması yapıyorum. Bir tanesinde, İngiliz öğrencilere, Arap müziğini örnek olarak kullanarak dünya müziklerini öğretiyorum. Diğerindeyse özel ihtiyaçları olan, mesela Down sendromlu ya da az duyan ve spastik çocuklar gibi ciddi engelleri olanlarla atölyeler yapıyorum. Down sendromlu çocuklara Filistin dansı öğretiyorum, bu çocuklar ritim konusunda çok iyiler.

Bir Müslüman Arap ve bir Filistinli olarak atölyeler yaptığım zaman bazen topluluktaki farklı öğelerin direnciyle karşılaşırım. Beni en çok inciten Müslüman göçmen öğrencilerden gelen direnç. “Hanımefendi, şarkı söylemek ve dans etmek haramdır” diyorlar. O anlarda, kendimi bana “sen yoksun” dendiğinde hissettiğim kadar kötü hissediyorum. Aynı acıyı duyuyorum. Bazı okullar Filistinli bir öğretmen istemiyor ve bunu anlayabiliyorum. Ama Müslüman okulları “bir kadın şarkıcıyı öğretmen olarak alamayız” dediklerinde bu beni gerçekten çok yaralıyor.

İngiliz öğrencilerle deneyimlerim hep çok güzel. Size onlardan birini anlatayım: Cambridge’in kuzeydoğusundaki Suffolk’ta bir köyde, bir dizi atölye çalışması yaptım. Bu köyde yaşayanların çoğu Yehova Şahitleri. Müzik atölyeleri için oraya gittiğimde program yöneticisi “Bayan Kelani, bir sorun var. Bazı veliler Müslüman, Arap ve Filistinli olduğunuz için sizi istemiyor” dedi. Avrupa’nın bir parçası olmanızı istemiyorlar, “öteki olmanızı” istiyorlar; ya tamamen seküler ya da aşırı Müslüman olarak sınıflandırılıyorsunuz. Benim gibi insanlar bu

tanımlara uymuyor. Ben “Seküler değilim. Seküler görünümlü bir Müslümanım” diyorum. Yönetici bana “Seni istemiyorlar ama seni kontrol etmek için görmek istiyorlar” dedi. “Ben neyim? Deve mi? İnek mi? İneğin eti iyi mi diye kontrol etmek mi istiyorsunuz?” dedim. Atölyeyi organize eden adam “Reem, az bilgi çok tehlikelidir, cehaletten daha tehlikelidir” dedi, “Yerinde olsam giderdim. Seni sorguya çekeceklerini biliyorum ama onları avucunun içine alabilirsin”. Ben de gittim. Makineli tüfeği olan bir Filistinli bekliyorlardı. Ayrıca Hıristiyan Filistinliler olduğunu da bilmiyorlardı. Bütün Arapların Müslüman olduğunu ve bütün Müslümanların Pakistanlı olduğunu sanıyorlar. Benim bir tarafımın Nasıralı olduğunu öğrendiler. “Ne? İsa’nın doğduğu Nasıra mı?” dediler. “Evet”. dedim. “Ancak, İsa sarışın değildi, mavi gözleri yoktu. Akdenizli bir görüntüsü vardı” dedim. Konuştuk ve sonunda dedim ki “Benden rahatsız olacaksanız, gelmeyebilirim”. Bir müzik öğretmeni “Hayır, gelmeni istiyoruz ama biz de orada olmak istiyoruz” dedi. “Harika. Siz de birlikte şarkı söyleyebilirsiniz” dedim. Bu arada, o müzik öğretmeni de Yahudiydi. “Çocukların ‘öteki’ni görmesi için bu kadının gelip ders vermesini istiyorum. Farklı kültürden birini tanımalarını istiyorum” dedi. Dolayısıyla bütün yıl boyunca iki haftada bir Suffolk’a gittim. Yıl sonunda çocukların öğrendiklerini sergilemeleri için bir gösteri düzenlememiz gerekiyordu. Nasıra’dan, Müslüman bir annenin Meryem Ana’ya seslendiği bir Filistin ninnisi söylediler: “Meryem, uyurken bebeğimi koru. Sen ışığın anasıdır. İsa ışıktır” ve bu bir Hıristiyan şarkısı değil, Müslüman şarkısı. Çocuklar şarkıyı İngiliz aksanıyla söylediğinde herkes ağlamaya başladı. Başlangıçta beni istemeyen veliler duygulanmışlardı ve ağlıyorlardı. Konserden sonra çocuklardan biri “Bir sorum var” dedi, “Şimdi biz on dokuzuncu yüzyıldan bir Filistin şarkısı biliyoruz, ama on dokuzuncu yüzyıldan bir İngiliz şarkısı bilmiyoruz”. Ve onlar İngiliz! Bu gerçek bir çokkültürlülük, diğerinin kültürünü öğrenerek kendin hakkında daha çok şey öğrenmek.

Bahsettiğin ninninin sözleri çok ilginç. Müslüman bir anne dua ederken nasıl Meryem Ana’yı anıyor?

Çünkü Filistin’de tek bir din yok. Filistin’in güzelliği budur. Birçok dinin vatanı... Filistinli birçok Hıristiyan, çocuklarına Ömer adını verir. Neden biliyor musunuz? Ömer Kudüs’e İslam’ı getirdiği zaman yaşlı Hıristiyanlar “Kilisenin anahtarını alıp orada duanı edebilirsin” demişler. Ama Ömer “Yok, ben sizin kilisenizde dua edersem Müslümanlar orayı camiye çevirir. Ben en iyisi kilisenin bahçesinde dua edeyim” demiş. Sonuç olarak şimdi o kilisenin bahçesinde Ömer’in Camisi diye küçük bir cami var. Birçok Hıristiyan Filistinli bu hikâyeyi beğenip çocuklarına Ömer adını veriyor. Filistin’de birisine Hıristiyan mı Müslüman mı olduğunu sormak ayıptır; çünkü bunun bir önemi yoktur. Bazı köylerde Hıristiyan kadınlar başlarını örter ve Müslüman mı Hıristiyan mı olduğunu anlamak, haç takıp takmadığını

görmek için yakından bakmanız gerekir. Kadınlar Musa ve Muhammed'le konuşur. Benim görmek istediğim özgür Filistin bu.

Tarihsel olarak Hıristiyanlar direniş hareketinde önemli bir rol oynuyor. Edward Said Hıristiyandı, Yaser Arafat'ın eşi Hıristiyandı, Filistin Halk Kurtuluş Cephesi'nin kurucusu George Habash Hıristiyan'dı, Filistin Demokratik Halk Kurtuluş Cephesini kuran Nayef Hawatmeh Hıristiyan. Onlar da aynı adaletsizliğe ve baskıya direnişin bir parçası. Filistin böyle bir yer.

Hıristiyan Filistin gelenekleri de benim mirasımın bir parçası. İlk albümümde Müslüman şarkılarından birini normalde doğulu Hıristiyan ilahilerde kullanılan bas koro partiyonuyla düzenledim. Nasıra'ya ne zaman gitsem Ortodoks Rum ilahilerini dinlerim. Onları çok ruhani buluyorum, o yüzden bu şarkıyı da o şekilde düzenledim. Birçok insan bana o şarkıyı neden Hıristiyan üslubuyla söylediğimi soruyor ve ben de "çok normal geldiği için" diyorum.

Neden konserde Kardeş Türküler'le birlikte Ladino şarkı söylemek istemediğini sormak istiyoruz. Türkiye'de Filistin-İsrail meselesi dini çatışma bağlamında tartışılıyor, fakat Filistin'in çok boyutlu dini yapısı pek tanınmıyor. Sonuç olarak medyadaki ve politikacılar arasındaki tartışma Filistin'deki Müslümanların acılarına odaklanıyor. Türkiye'de Filistin'le empati büyük ölçüde dini kardeşlik temelinde hissediliyor. Bu yüzden Türkiye'deki İslamcı hareket Filistin hakkındaki söylemi kontrol etmeye çalışıyor. Dine odaklanmanın bir sonucu da Yahudilere saldırıların artması ve Yahudi karşıtı retorik oldu. Biz kültürlerin karşılıklı ilişkisini vurgulayarak buna karşılık vermeyi hedefliyoruz. Bu yüzden bir Arapça ve bir Ladino şarkıyı birarada söylemek istedik. Fakat senin görüşün farklı oldu. Bundan bahseder misin?

Bu benim politik İslam'la ilgili sorunum gibi. Bunlarla ilgili açıkça konuşmaktan memnunum. Korkmuyorum. Bu benim Cihad'ım. Ladino şarkı ile ilgili sorunum aslında çok basit. Benimle ilk temasa geçtiğinizde Abu Dabi'deydim, bir besteci hakkında bir konferansa katılıyordum. Bu besteci, Sayyid Darwish, benim için hem kişisel hem toplumsal olarak çok önemli, albümüm gibi. Konferansta onun 1919'da, Arap dünyasının açık görüşlü ve kozmopolit olduğu bir zamanda yazılmış meşhur bir şarkısı tartışılıyordu. Sayyid Darwish özellikle çok kozmopolit bir yer olan İskenderiyeliydi; orada bir İtalyan cemaati, bir Ermeni cemaati ve bir Rum cemaati vardı. Şarkısı şöyle bir şeydi. Bestelendiği zaman Mısır, İngiliz işgali altındaydı. Şarkının sözleri "Hıristiyan, Müslüman ya da Yahudi olduğunu hiç söyleme. Eğer vatanın birleştiriyorsa dinin bölmemeli" diyor. 1919'da... Bunu hayal edebiliyor musunuz?

Sizin bir Ladino şarkı söyleme talebinizi gördüğümde, kendimi Batı'daymışım gibi hissettim: Beni her davet edişlerinde, mutlaka bir de Yahudi şarkıcı davet ediyorlar, iki “taraf”ı da göstermek için. Bu bir transseksüel ya da lezbiyen bir aktivist olup her davet edildiğiniz yere bir de heteroseksüel birinin davet edilmesine benziyor. Bu tarafsızlaşmak, anlıyor musunuz? Farkında olmasanız bile birini diğeriyle etkisiz hâle getiriyorsunuz. Müziğinizi, fikirlerinizi, konserinizi, her şeyi çok sevdim; ama bu konuda bir sorun var. Aynı zamanda benim zorluk çıkardığımı düşünmenizden de korktum. Kendi kendime “Onların müziğini çok seviyorum ama bu konuda uzlaşmam” dedim.

Benim zayıf noktam Türkiye ve İstanbul. Bütün yollar size çıkıyordu ama siz bu Ladino meselesini önümüze çıkardınız. Dürüst olacağım. Kardeş Türküler Türkçe, Kürtçe, Ermenice ve hatta Ladino şarkı söyler, buna saygı duyarım. Bunların İsrail-Filistin meselesiyle ilgisi yok. Ladino güzeldir, Yahudi “öteki”nin müziğidir. Reem Kelani'nin Yahudi “öteki” ile bir sorunu yoktur. Neden savaşmadığım biriyle barış yapmam gereksin ki? Benim sorunum bu. Ayrıca ekleyebilirim ki bir tek şey karşısında köktenciyim: köktencilik. “Allah yoktur, bana inanmak zorundasın” diyen ateistler bile “Allah’a dua edin, Allah’a dua edin” diyenlerden farklı değil. Aynı şey... Politik doğruculuktan hoşlanmıyorum. British Broadcasting Corporation’a (BBC) bakın. Radyoda benim şarkılarımdan birini neredeyse her çalışmalarında şöyle bir şey duyabilirsiniz: “Şimdi de İsraili usta şarkıcı Yasmin Levy'den bir Ladino şarkı.” Tersine geçerli değil tabii ki. Bir İsrail şarkısı BBC'de çalındığında bir de Filistin şarkısı çalmak zorunda hissetmiyorlar. Dolayısıyla benim tek var olma hakkım “öteki” tarafından tarafsız hâle getirilmemle doğuyor. Sanki İsrail her zaman oradaymış gibi, ki bu tarihin yeniden yazımıdır.

Durumumu anlamadığınız için sizi suçlamıyorum. Söylemeseydim nasıl anlayacaktınız ki? Herkes bana “Reem, İstanbul'a gidip düşüncelerini açıklamazsan birbirinizi nasıl anlayacaksınız?” dedi.

Diğer taraftan, aslında Türkiye'de ilk performansım 2005'te Cemal Reşit Rey Konser Salonu'nda olmasına ve henüz geçen sene Babylon'da sahneye çıkmış olmama rağmen birçok Türkiyeli beni ilk kez gördü. Birlikte bir Ladino şarkı söyleseydik beni daha önce görmeyenler “Filistinli Reem Kelani ilk defa geliyor ve bir Ladino şarkıyla takdim ediliyor” diye düşüneceklerdi, sanki bunlar bağlantılıymış gibi.

Londra'da bir Filistinli, kadın, Müslüman aktivistsin...

Bence kadınsanız aktivist olarak doğuyor ama zaman içinde o aktivizmi kaybediyorsunuz. İngiltere'de bu çok zordur. Sanatım aktivizminin bir parçası ama aynı zamanda “sanat için sanat” a da inanyorum. Kişisel bir problemi kolektif hale getirmek gibi. Yıllarca BBC benden

Kuveytli bir şarkıcı olarak bahsetti. Filistinli demediler. Benim de var olduğumu kanıtlamak için aktivist olmam gerekti. Bu ilk noktadır. Sonra, BBC benim bir şarkımdan sonra genellikle bir de “İsrail” şarkısı sunardı. Ben yine de kendi başıma var oldum.

Sonra bir de genel olarak müzik sektörü ve özellikle “Dünya Müzikleri” endüstrisi başka zorluklar çıkarıyor. Büyük ölçüde, orta yaşlı, beyaz, Anglosakson ve Protestan, eski moda değerlere sahip erkekler tarafından yürütülüyor. Güçlü bir kadın görmek hoşlarına gitmiyor, hele de Üçüncü Dünya’dan. “Buyurun, beyaz efendi, sizin için ne yapabilirim efendim?” dememi bekliyorlar. Arap ya da Müslüman dünyadan kadınların itaatkâr olduğuna dair kesinlikle oryantalist bir görüşleri var. Madun ve tabi olmanızı bekliyorlar. “Hayır! Ben senin eşitimin. Ben “alfa”yım. Gamma değilim” diyorum. Bütün bunlar sanatımda aktivist olmamı sağlıyor.

Ben bağımsız sanata inanıyorum. Bir plak firması tarafından kontrol edilmek istemiyorum. Bu yüzden bir plak etiketim yok. Bu yüzden kariyerim yavaş ilerliyor. Aynı zamanda zamanımı değerlendirmeye inanıyorum. Her sene bir albüm çıkaramam. Son altı ayımı yeni albümümün içinde yer alacak kitapçığı araştırarak geçirdim. Ticari değil demiyorum. Herkes gibi benim de karnımı doyurmaya ihtiyacım var. Ama aktivizm bir anlatıyı gerektirir. Anlatacak bir hikâyeniz olmalı.

Avrupa ve İngiltere’de çok iyi bir Filistin dayanışma hareketi var. Sendikalarla, kadın gruplarıyla ve Filistin haklarını destekleyen örgütlerle çalışıyoruz. Aktivizm; yemek yapmak, bulaşık yıkamak kadar hayatımın bir parçası.

Filistin’de çok kadın müzisyen var mı?

Evet, ben ilk değilim. Sabreen adında çok güzel bir grup var, solistleri Kamilya Jubran. Filistin müziğinde devrim yaptılar. Hem çok iyi yeni müzik hem de klasik Arap müziği yapıyorlar. Suriye’de başka bir grup var, Kardeş Türküler kadar karmaşık değil ama benzer tarzda: Al-‘Ashiqeen (Vatanseverler). Bir de Rim Banna var, o da rock ve pop yapıyor. Şahane Filistin halk dansları yapan al-Funoun var.

Sahneye çıkmak için yeterli olanakları var mı?

Evet, işgal ve kontrol noktaları hareketlerini önemli ölçüde etkilese de, var. Öte yandan ben de bir diaspora sanatçısıyım. Birbirimizi tamamlıyoruz.

Onlarla birlikte çalışıyor musun?

Hayır, Filistin'deki Filistinli müzisyenlerle diasporadakiler arasında karşılıklı saygı var ama bir sorun var. İşgal altında yaşayan insanlar arasında var olma mücadelesi ve uluslararası dış yardım için rekabet yüzünden bölünmeler oluşabiliyor. Ben kendi açımdan, dışarıda olmaktan memnunum. Kardeş Türküler'in davetinin beni duygulandırmasının nedenlerinden biri onlarla kendi halkımla bile yapamadığım bir şeyi yapacak olmamdı. Başka her şey gibi Filistin'de sanat da politize olmuş ve bölünmüştür. Burada Filistin'deki müzisyenleri yargılayacak değilim; ama bu, ilişkimizin normal olduğu anlamına da gelmiyor. Bir keresinde, birisiyle birlikte sahneye çıkmak istediğimde cevap "Şu Londra'dan gelip bize Filistin folklorunu öğretmek isteyen kadın mı?" olmuştu. Bu çok inciticiydi. Ben kimseye bir şey öğretmeye kalkışmadım. Bu yüzden ilk albümümün kitapçığına ne yazacağım konusunda bu kadar dikkatliyim.

Gelecek hafta üç harika Suriyeli müzisyenle birlikte sahneye çıkacağız. Biri Halepli bir Sünni Müslüman, diğeri Hıristiyan ve üçüncüsü bir Kürt. Ama Filistinli ve Arap müzisyenlerde genellikle benim "Munir Bashir" sendromu dediğim şey var. Bashir, Irak kökenli en büyük Arap ud sanatçılarından biriydi. Yirmi yıl kadar önce öldü. Bashir'den önce ud çalanlar her zaman bir şarkıcıya eşlik ederdi ve on şarkıcıdan dokuzu kadındı. Kadın-erkek dinamiği... Ümmü Gülsüm şarkı söylerken yanında hep ud çalan Muhammad Qasabji olurdu. Gerçek bir ud ustasıydı. Onu eski siyah-beyaz Mısır filmlerinde Ümmü Gülsüm'ün yanında otururken görebilirsiniz. Onun fonu değildir, sağ koludur. O öldüğü zaman, Ümmü Gülsüm onun sahnedeki sandalyesini kaldırmadı ve performansları sırasında üzerine onun udunu koydu. Başka bir ud sanatçısı getirdi ama Qasabji'nin sandalyesine kimseyi oturtmadı.

Kendi adına Bashir büyük bir müzisyendi, ama Flamenko tarzı, bir buçuk saat süren ud solosu geleneğini başlatan oydu. Ud, keman ya da akordeon gibi değildir. Yarım saat ud solosu dinledikten sonra ben intihar etmek isterim. Bashir'in ölümünden sonra bütün ud sanatçıları "Şarkıcının yanında çalmak, hele de bir kadının yanında çalmak istemiyorum. Munir Bashir gibi olmak istiyorum" demeye başladı. Aksine, Kardeş Türküler'le prova yaparken erkek müzisyenlerin bir kadından talimat almaktan hiç rahatsız olmadıklarını fark ettim. Bu benim Arap ve Filistinli müzisyenlerle, özellikle de yaşlı olanlarla çalışma deneyimime hiç benzemiyor. Onlarda bu 'Munir Bashir' sendromu var. Anlatabiliyor muyum? Buna bir de Filistin toplumundaki politik bölünmeleri ekleyin, birlikte nasıl çalıştığımızı merak edersiniz. Neyse ki saygı var, şükürler olsun.

Hiçbir Filistinli müzisyen beni Filistin'de bir festivale davet etmedi. Bir keresinde Londra'da şöyle bir telefon aldım: "Merhaba, adım bilmem ne". Hint asıllı bir İngiliz şarkıcı. "Bir Zeit'den birisi beni arayıp Kudüs Festivali'ne davet etti ve Kudüs'te söylemem için sizin şarkılarınızdan birini öğretebilirsiniz diye bana sizin numaranızı verdiler." Ona festivalle ve

kendisiyle ilgili düşüncelerimi söyledim ve telefonu kapattım. İşte Filistin'deki durum bu ve şimdi Fatah ve Hamas birbirine saldırıyor. Bu da resmin bir parçası. Politik bölünme...

Başka bir örnek vereyim. On yıl önce Lübnan'da saha çalışması yapıyordum. Orada kadınları kaydederek neredeyse iki ay geçirdim. Filistinli annelerden şarkılar öğrendikten sonra döngüyü korumak için bu şarkıları çocuklara öğretmeyi düşündüm. 1998 yılıydı, Filistinliler Nakba'nın yani 1948'de Filistinlilerin sürülmesi felaketinin ellinci yılını anıyorlardı. Biz bu felakete Nakba diyoruz; İsraililer, sanki her zaman oradalarmış gibi "bağımsızlık" savaşı diyorlar. Birçok İsraili Avrupa'dan ve Arap dünyasından geliyor. Kimden bağımsızlık? Ordularına İsrail Savunma Gücü diyorlar, İSG, savunma... Dilin gücü...

Lübnan'daydık, Nakba'nın üzerinden elli yıl geçmiş ve ben de yaşlı kadınları kaydedip karşılığında çocuklara şarkı ve danslar öğretiyordum. *Dabke* yapıyordum. Aynı anda hem şarkı söyleyip hem dans etmeyi seviyorum, çünkü doğal olan bu. Altı yaşında iki çocuğun el ele tutuşmadığını fark ettim. "Sorun nedir?" diye sordum. Merak ettim. "Bir sorun yok, ben FDHKC'denim (Filistin Demokratik Halk Kurtuluş Cephesi) ve annem başka hiziplere bağlı çocukların elini tutmamamı söyledi." İşte, sözde Nakba'yı anıyoruz! Ben de bütün velilere, eğer çocuklarından herhangi biri sahnede yanında duran çocuğun elini tutmazsa benim gösterimin bir parçası olamayacağını söyleyen bir mektup yazdım. Söylediğimde herhangi bir yanlışlık var mı? Ertesi sabah hepsi otelin lobisindeydi. Aynı Filistin'deki müzisyenler gibi, "Siz Londra'da yaşıyorsunuz ve bize nasıl Filistinli olunacağını öğretemezsiniz" dediler. Diasporada yaşayan insanlara kendi halkı bile yabancı gibi hissettiriyor! Ermeniler bana Ermenistan'da yaşayanlarla, Türkiye'de, Suriye'de ya da Filistin'de yaşayanlar arasında aynı sorunun olduğunu anlattılar. Diaspora ilişkilerinde tipik bir durum. Velilere bunun benim gösterim olduğunu ve istediğim şeyin dans olduğunu anlattım. Sonunda bir uzlaşmaya vardık ve gösteri bittiğinde çocukların isimlerini ve (kamplardaki bütün okullar o ya da bu partiye bağlı olduğu için gittikleri okul yerine) kendilerinin ve velilerinin geldikleri köyün adını söylemelerine karar verdik. Böylece nihayet çocuklar el ele tutuşmaya ikna oldu ve kendilerini köylerinin adıyla tanımladılar. "Muhammed: Nasıra; Ahmed: Ramallah..." Ne yazık ki bedelini ödedim, bütün bu deneyim beni çok hasta etti. Anladım ki çok büyük çabalar sarf etsem de ben yine de Londra'da yaşayan biriydim. Kim oluyordum ki onlara nasıl Filistinli olunacağını öğreteyim, özellikle de Sabra ve Şatilla katliamlarını yaşamış olanlara?

Siyahlı Kadınlar (Women in Black) ile bağlantın var mı? Ya da İsrail soluyla?

Bana İsrail'in sözde "sol"undan bahsetmeyin. İsrail'de yaşayan herkes suçludur. Aynı Holokost dönemindeki Almanlar gibi, kendilerinin Nazi olmadıklarını, kimseyi öldürmediklerini iddia ederler ama toplama kamplarının dışında ölümlerin ayakkabılarını

toplamak için beklerler. Benim kitabıma göre, aynı suça ortaklar. Yanlış bir şeyi görüp hiçbir şey yapmıyorsanız siz de aynı derecede suçlusunuzdur. O yüzden İsrail “sol”undan bahsederek vakit kaybetmeyelim.

Ancak, Siyonist olmayan Yahudilerle her zaman çalışırım ve bence bu çok önemli. İsrail “sol”u tamamen ayrı bir mesele.

Filistin’deki bazı kadın grupları İsrail’deki kadın gruplarıyla bağlantı içinde, bazılarının da İsraili kadın gruplarıyla hiçbir ilişkisi yok.

Ben kesinlikle ikinci gruptayım, ki büyük çoğunluk da öyle.

Bazıları da “Tamam, temas hâlinde olabiliriz ama birlikte çalışmak istemiyoruz” diyorlar.

Bana göre Filistin sorunu dinle ilgili değil, hümanizm ve adaletsizlikle ilgili. Bir yerde bir haksızlık olduysa, onu kabul edip özür dilememiz ve uzlaşma yolu aramamız gerekir. Filistin için para toplanan etkinliklerde sıklıkla zengin Arap kadınlarıyla karşılaşıyorum. Gönülleri bizimle ama bazıları kendini suçlu hissediyor. Kendilerini suçlu hissettikleri için yardımda bulunmalarını istemiyorum. Yaptığımız şey reaksiyona değil eyleme dayalı olmalı. Aktivizm, tepki ve karşılık ile sınırlandırılmamalı.

Sözde İsrail “sol”undan birçok kadın beni eşitleri olarak bile görmez. Fakat tarih bize barışın ancak farklı grupların birbirlerini eşit ortaklar olarak görmesiyle mümkün olabileceğini öğretiyor. Temel mantık bu.

Batı’da “barış” ya da “şalom” kelimesi kişisel çıkarların terakkisi için kullanılıyor. Konser rezervasyonları için işe yarar. İsrail “sol”uyla ilgili ilk sorun beni eşit olarak görmemeleri ise bu insanlarla ilgili ikinci sorunum da 1948 hakkında her türlü tartışmadan kaçınmaları. Sadece 1967 hakkında konuşurlar. “İlk günah”tan bahsetmezler. Arada kaybolan bir bağlantı var.

İsrail’de “sanatçı kolonisi” denilen bir yer var. Birçok sanatçı orada yaşıyor. Şüphesiz, birçoğu kendisini politik solda görüyor. Che Guevara resimleri, açık komünal yaşam; ama sonuçta çalınmış bir toprak üzerinde yaşıyorlar. Bu insanlar “Filistinlileri severiz” dediğinde, Filistinlilerin dikkatli olması gerek.

Gazze’ye yapılan son saldırıda ve üç yıl önce Lübnan’a taarruz sırasında gördüğümüz üzere İsrail “sol”u giderek artan biçimde askeri harekâtı destekliyor. Gazze saldırısı sırasında,

insanlar İsrail vatandaşlarının gelip Gazze'nin bombalanmasını görmesi için turlar düzenledi. Böyle insanlarla barış yapamazsınız...

Amos Oz'a bakın, BBC'nin İsrail'in "bilinci" olarak tanımladığı İsrailli yazar. Gazze'nin bombalanması biter bitmez Oz, İsrail'in ılımlı yüzünü göstermeye çalışarak bütün Avrupa medyasında çıkıp barıştan bahsetmeye başladı. Bu, İsrail gazetesi *Ha'aretz*'in İsrail dış işleri bakanlığının maaşlı propagandacısı olarak adlandırdığı Amos Oz. Aslında, bakanlığın propaganda faaliyetleri İsrail'in birtakım yazar ve müzisyenlerini de kapsıyor gibi görünüyor. Idan Raichel, *Ha'aretz* tarafından yine böyle adlandırılan bir müzisyen.

Sovyetler Birliği baletlerini ve atletlerini propagandacı olarak kullanmaya kalkıştığında Batı'da insanlar haklı olarak hiddetlenmişti. Ama İsrail için, ağızlarını açmıyorlar. Bana kalırsa, ben Ariel Sharon'u Amos Oz'a tercih ederim çünkü nerede durduğu belli. Mesajımı gizlemek gibi bir kaygısı yok. Bu yüzden İsrail "sol"una pek inancım yok. Duyulan bazı sesler var ama yeterince yakın değiller. Çalınmış toprak üzerinde uyuyan her İsrailli suçludur. Ama bu suç benim onları bombalamamı gerektirmez. Ben askeri harekâta karşıyım. Bence zahter yeme eylemi bile bir direniş biçimidir.

Farklı tipte İsrailli sanatçılara daha dikkatli bakmamız gerek. Bazıları Siyonizmin daha çekici ve insani yönünü öne çıkarmaya çalışıyor. Fakat hiçbir zaman ülkeleri hakkında eleştirel bir şey söylediklerini duymadım. Hemen hemen hepsi İsrail ordusunda çalıştı elbette. Belki de annem ya da büyükannem kontrol noktasından geçmeye çalışırken o müzisyen asker ona "Evet, kimliğinizi göreyim" dedi. Uyurken suçlu hissetmesi gereken işte bu insanlar. Ben vicdanım rahat uyuyorum. İnsan olarak onlara acıyorum, ama intihar bombalarına karşıyım. Neden yüksek ahlaki zeminin benden alınmasına izin vereyim ki? Ben İsrail mallarını, sanatçıları ve akademisyenlerini; boykotu, sivil itaatsizliği ve pozitif ayrımcılığı savunuyorum.

İsrail, intihar bombacılarından çok, ahlaki tecritten korkuyor. Pek çok sanatçı dışişleri bakanlığı tarafından, festivallerdeki konumlarını korumak ve İsrail imajını güçlendirmek üzere görevlendirildi. Devlet onları gizli ödeneklerle destekliyor.

Bu hükümet propagandacılarından daha tehlikelisi de Arapları ve Filistinlileri sevdiğini ve Yahudilerden nefret ettiğini söyleyen İsrailliler. Bazıları açıkça Hitler'in Yahudileri öldürmesinin ardında asli bir niyet olmadığını ve liderlerin kendi kendine bu noktaya geldiğini iddia eder. Hatta bazıları Filistinlilere olan sevgisini ve "Yahudiliği" reddettiğini açıkça ilan eder. Bir keresinde bu sanatçılardan birine böyle konuşmamasını söylediğimde verdiği cevabı hatırlıyorum: "Reem, sen de bana katılmalısın. Sonuçta sen de Filistinlisin."

Böyle insanlar beni Yahudilerden nefret etmeye zorlamak istiyorlar ama onlara asla teslim olmayacağım.

Bizim daha soracak çok sorumuz var ama sanırsanız burada bitirmek zorundayız, bu zevkli sohbet için çok teşekkür ederiz.

¹ Koşuşturan Ceylan – Anavatan ve Diaspora’dan Filistin Şarkıları (ç.n.)

² İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından organize edilen “Doğu’nun Kadınları – İştarlar Kapımızda” festivali, 11–17 Haziran 2005 tarihleri arasında İstanbul’da Cemal Reşit Rey Konser Salonu’nda gerçekleştirildi. Festivale Türkiye, İran, Suriye, Lübnan, Suudi Arabistan, Filistin, Mısır ve Cezayir’den yazar, şair, müzisyen ve sinemacı kadınlar katıldı.

³ Geleneksel bir Filistin dansı. Bu dans halay formuna yakın bir karaktere sahip.

⁴ Kardeş Türküler’in 30 Haziran 2009 tarihinde Kuruçeşme Arena’da verdiği "Kardeş Türküler’le İstanbul" konserinde Reem Kelani ile birlikte söylenen Sprinting Gazelle adlı şarkının videosu için <http://www.dailymotion.com/relevance/search/reem+kelani>